

Gre za monografijo, ki jo bodo arheologi z veseljem prebirali in se bo pogosto znašla na seznamih citirane literature, specialisti za rimsko arheologijo pa bodo svoje znanje vendarle morali dopolniti še z ožje usmerjenimi specialističnimi študijami.

Tina BERDEN

Elisabeth Nowotny: *Thunau am Kamp – Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf der Oberen Holzweise. Mit Beiträgen von Karina Grömer, Martin Ježek, Mathias Mehofer, Erich Nau, Gabriela Ruß-Popa und Şirin Uzunoglu-Obenaus.* Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, Band 87, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2018. ISBN13: 978-3-7001-8066-1. Format: 29,7 × 21 cm, 397 str., 164 slik, 81 tabel, 7 preglednic, broširano.

Grobišče Obere Holzweise na vzpetini Schanzberg nad Thunauom ob Kampi v Spodnji Avstriji je del najbolj raziskanega zgodnj srednjeveškega najdišča v Avstriji, kjer potekajo sistematične raziskave od leta 1965. Na vzpetini so bili najdeni ostanki naselbine, gradišča, grobišča, velikaškega dvora, v dolini predgrajda s proizvodnimi stavbami in prav tako grobišče. V celoti lahko govorimo o t. i. središčni naselbini od konca 8. st. in naprej, ki je z manjšimi prostorskimi premiki prerasla v današnje mesto Gars. Celoten sklop je primerljiv s 93 km (zračne črte) oddaljenim Pohanskim pri Břeclavu (južna Moravska, R Češka), še posebej to velja za tamkajšnji velikaški dvor, ki so ga sestavljali palisada, bivališča, cerkev in grobišče na severnem delu gradišča Pohansko. Za zavest strokovne javnosti pomembna razlika med Thunauom in Pohanskim (kjer raziskave tečejo od leta 1959) je v tem, da za Pohansko obstaja že vrsta monografij, ki objavljajo in obravnavajo tamkajšnje najdbe, medtem ko je za Thunau dokončno led prebila šele Elisabeth Nowotny. Res je bila prva monografija o Thunauu obravnava lončenine Brigitte Cech iz leta 2001 (*Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung. Grabung 1965–1990. Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung.* – Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 43, Wien 2001), kjer pa ni opisov in analize nepremičnih ostankov.

V najbolj nevhvaležni vlogi je prvi, ki skuša predstaviti bolj celostni del velikega najdišča. Objava celega najdišča hkrati z vsem, kar premore, je nemogoča. Določiti je treba manjše, vsaj delno zaključene sklope. Grobišče velikaškega dvora z 216 grobovi je za kaj takega razumen izbor. Pri tem se je Nowotnyjeva lahko vsaj nekoliko oprla predvsem na poročili Hajnalke Herold o nepremičnih ostankih (*Der Schanzberg von Gars-Thunau in Niederösterreich. Eine befestigte Höhensiedlung mit Zentralortfunktion aus dem 9.–10. Jahrhundert.* – Archäologisches Korrespondenzblatt 38/2, Mainz 2008, 283–299; *The Fortified Hilltop Site of Gars-Thunau and the Settlements of the 9th and 10th Centuries AD in Lower Austria.* – v: Macháček, J., Ungerman, Š. (ur.), Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa, Studien zur Archäologie Europas 14, Bonn 2011, 519–528). Gre za logiko poselitvenega, gospodarskega, družbenega in naselbinskega dogajanja na najdišču. Za obravnavano grobišče to pomeni vprašanje, kako je bilo vključeno

v palisadni sistem različnih razvojnih faz velikaškega dvora. Enako pomembno je tudi obratno vprašanje, kaj grobišče lahko pove o življenju na dvoru. Situacijo otežuje dejstvo, da je bila celotna površina intenzivno poseljena že v prazgodovini, ki ji pripadajo tudi vse jame za stojke, ki jih je mogoče datirati. Trenutna podoba je, da so bile zgodnj srednjeveške stavbe nadzemne in zgrajene bodisi kot brunarice bodisi kot stavbe skeletne konstrukcije, ki pa ni posegala pod površino. Hkrati je videti, da zgoštev odločene, trajajo pa do druge polovice 10. st. Stratigrafsko nedvoumne so tri faze palisadne ograde. Najstarejši sta tudi stratigrafsko povezani z grobiščem. Prva palisada je nastala nekako sredi 9. st., druga do konca 9. st. in se je končala že kmalu v prvi polovici 10. st. Obe imata različno usmeritev, vendar podoben obseg. Tretja palisada je bila bistveno manjša kot prvi dve, ohranila pa je usmeritev druge palisade. Vse to pomeni, da je grobišče obstajalo že pred izgradnjo palisadnega dvora, da pa ga je ta nato vključila.

Obravnavana monografija obsega vzoren slikovni in opisni katalog grobov in predmetov iz grobov ter natančno obravnava stratigrafske odnose do naselbinskih ostankov. Ta del je pomemben kot temeljna objava najdenega. Težišče knjige pa je na analitičnem delu. V njem je avtorica daleč presešla običajno artefaktno obravnavo, ki se osredotoča na klasifikacijo in kronologijo drobnega premičnega gradiva. Vse to je seveda prav tako opravila, brez vsakih bližnjic, z zgodovino raziskav, bogatimi primerjavami in panoramskim pregledom vsakokratne problematike, kar njeno delo spreminja že v mali priročnik za zgodnj srednjeveško arheologijo ozemlja med Jadranom ter Češko in Moravsko. A pozornost zbuja tudi preprosto dejstvo, da je kot artefakte na prvo mesto postavila grobove, obravnavala vse njihove dokumentirane značilnosti ter vse tudi kartirala. Prav več deset kart razprostranjenosti pojavov na grobišču je glavno orodje njene analize, še posebej, ker gre za grobišče s skromno stratigrafijo in zelo neizrazito topografsko kronologijo. Pokaže, da razume, da je artefakt tudi grobišče kot celota ter da je v povezavi z bližnjim in daljnim prostorom. V vsem tem išče odseve družbe, gospodarstva, politike in verovanj. Čeprav je ni strah pokazati različnih možnosti razlage, vedno jasno pokaže, kaj ima stvarno osnovo, kaj pa do naslednjih analiz tega in drugih najdišč ostaja domneva. Delo zaključujejo specialistične študije ostankov tkanine, usnja, kovaških tehnologij, preiskrbe s kovinskimi surovinami, kamnov za preizkušanje kovin ter rastlinskih ostankov. Prav slednji, ki vsi izvirajo iz ene same lesene vedrice v grobu 26, ne kažejo samo bogatega nabora desetih različnih vrst kulturnih rastlin in štirih vrst plevela, ampak postavljajo tudi razburljivo vprašanje, kako in zakaj se je ta nabor v vedrici znašel. Na odgovor bo treba še počakati.

Z navedenim bi lahko kratko predstavitev knjige zaključil, vendar bom s primerom, ki je pomemben za naš prostor, pokazal, da je delo informacijsko tako bogato in dobro strukturirano, da omogoča tudi opažanja, ki jih avtorica ni predvidela. V tem vidim posebno dodano vrednost knjige.

Ker se trenutno prvenstveno ukvarjam z raziskovanjem sledov zgodnjega srednjega veka na Ptujskem gradu, kjer se čedalje bolj zarisuje silhueta zgodnjesrednjeveške naselbine, velikaškega dvora, grobišča, svetišča in cerkve, kar je že na prvi pogled najmanj podobno ostankom na Oberen Holzwise, me je seveda še posebej zanimalo, kaj iz študije Elisabeth Nowotny lahko izvemo o tem.

V prostoru grobišča so grobovi razmeščeni tako, da omejujejo dve površini brez grobov. Ena je na severozahodu, druga na sredini in navidezno deli grobišče na dva dela, severozahodnega in jugovzhodnega. Prazna površina na severozahodu bi po mnenju avtorice lahko bila prostor, na katerem je nekoč stala lesena cerkev, katere neposredni stavbni sledovi se sicer niso ohranili. Reprezentančni ženski in predvsem moški grobovi (z mečema in ostrogami) so res v bližini, predvsem pa je tam največja gostota grobov, ki prav tako kaže prestižnost prostora. Tam so tudi grobovi, ki imajo, v nasprotju z večino z iztegnjenimi rokami, eno ali obe roki upognjeni na medenico, v čemer bi lahko videli krščansko navado. Tam je tudi največ grobov, ki se po usmeritvi ujemajo s smerjo druge palisade. Ker so grobovi na cerkvenih pokopališčih običajno usmerjeni skladno s smerjo cerkve, je upravičena avtoričina domneva, da je bila tako usmerjena tudi morebitna cerkev.

Bolj negotova je razlaga praznine na osrednjem delu grobišča. Da je tam zato, ker je po njej potekala pot med grobovi, kot piše sedaj, bi lahko veljalo za čas druge palisade, ki ima tam res vhod v notranjost dvora. In ker so na severozahodnem delu tudi vsi reprezentativni moški bojevniki grobovi, je sprejemljiva tudi avtoričina misel, da so tam grobovi vladajočih, medtem ko bi bili na jugovzhodu pokopani predvsem podrejeni služabniki (hlapci, sužnji, najemniki).

Vendar so se v teku časa zgodile nekatere pomembne strukturne spremembe v prostoru grobišča. Tam, kjer ima druga palisada vhod, ga prva palisada nima. Prav tam je

celo ohranjen jarek za palisadne kole, ki seka domnevno pot. Pred gradnjo druge palisade poti tam torej zanesljivo ni bilo. Zakaj je potem tam vseeno prazen prostor? Poudariti kaže tudi razlike med prvo in drugo palisado. Prostorsko ne obsegata povsem istega prostora, predvsem pa sta različno usmerjeni. Daljša stranica prve palisade je za približno 24° usmerjena bolj proti jugu kot druga palisada. Številni grobovi upoštevajo smer druge palisade, pri čemer gre težiščno za mlajše grobove. Starejši grobovi pa so težiščno manj odklonjeni od severa in njihova smer spominja na južno preslikavo severne stranice prve palisade. Tako usmerjeni grobovi se kopičijo okoli osrednjega praznega prostora. Ob njem so tudi grobovi z lončenino in dva kenotafa. Vse to namiguje na dopolnilno razlago praznine. Domnevamo lahko, da je bila tam kulturna površina od vsega začetka obstoja grobišča. Ko se je potreba po reprezentančnosti razvila do te mere, da je krajevni oblastnik dal zgraditi leseni dvor, so tega postavili ob kulturni prostor. V času prve palisade so grobišče sicer že ogradili, vendar je ostalo na zunanji strani dvora. To je tudi čas prvega moškega reprezentančnega groba. Odločilna sprememba se je potem zgodila do konca 9 st., ko so po propadu prvega dvora zgradili novega, drugače usmerjenega. Grobišču so dodali cerkev, nekdanjo kulturno površino onečastili s potjo, vse skupaj pa vključili v notranjost dvora. Ko kmalu zatem propade tudi ta dvor, pokopavanje traja samo še kratek čas, ne več ob cerkvi, na mestu starega dvora pa zgradijo miniaturnega novega. Z drugimi besedami, posvetni oblastnik skuša krepiti svojo oblast s prisvojitvijo obrednega prostora, pozneje s cerkvijo, kar vse izgubi pomen v času madžarskih vpadov.

Več o organizaciji kulturnega prostora bo mogoče izvedeti, ko bodo objavljeni tudi naselbinski ostanki velikaškega dvora. Ta korak bo sedaj mnogo lažji po zaslugi odlične objave Elisabeth Nowotny.

Andrej PLETERSKI